

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مشور اخلاق پژوهش

بایاری از خداوند سبحان و اعتماد به اینکه عالم محضر خداوند است و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری و دانشجویان و اعضای هیات علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم.

اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضوع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می پالایند.

۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.

۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشتهار نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.

۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.

۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشورها و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.

۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.

۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.

۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

امضاء پژوهشگر:

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی چالشهای موجود در وضع قوانین زیست محیطی

استاد راهنما:

دکتر هادی عظیمی گرکانی

پژوهشگر:

عالیه حاجی پور ماجیانی

تابستان ۱۳۹۵

تقدیم به

مشوقان حسکی ناپیرم، در عرصه های تلاش و کوشش

دروما
پ

که از نگاهشان، محبت

از صبرشان، استقامت

و از تشویق هایشان، طریق علم و دانش را آموختم

تقدیر و تشکر

بدینوسیله مراتب تقدیر و تشکر خود را از اساتید بزرگوار دانشگاه، خصوصاً استاد محترم مشاور و راهنما جناب آقای دکتر بادی عظیمی کرکانی و ریاست محترم دانشکده جناب آقای دکتر مظاهری و همه کسانی که در تهیه و تنظیم این پایان نامه هدایتگر اینجانب بوده اند، اعلام می‌دارم و از خداوند متعال توفیق روز افزون این عزیزان را در جهت علمی و فرهنگی ایران عزیز آرزو مندیم.

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب عالیله حاجی پور ماچیانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۳۰۲۸۵۸۰۱ در رشته فقه ومبانی حقوق که در تاریخ ۹۵/۶/۱۵ از پایان نامه خود تحت عنوان : بررسی فقهی و حقوقی چالش های موجود در وضع قوانین زیست محیطی (ایران) با کسب نمره ۱۷/۲۵ و درجه بسیار خوب دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم :

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و ...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی :

تاریخ و امضاء :

بسمه تعالی

در تاریخ: ۹۵/۶/۱۵

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم عالیه حاجی پور ماچیانی از پایان نامه خود دفاع نموده وبا نمره ۱۷/۲۵ بحروف هفده و بیست و پنج صدم تمام و با درجه بسیار خوب مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه ۱۰۱۲۰۴۰۷۹۴۲۰۷۲:
عنوان پایان نامه: بررسی فقهی و حقوقی چالش های موجود در وضع قوانین زیست محیطی (ایران)		
نام و نام خانوادگی دانشجو: عالیه حاجی پور ماچپانی	تاریخ شروع پایان نامه: ۹۳/۱۱/۲۱	تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۵/۶/۱۵
شماره دانشجویی: ۹۳۰۲۸۵۸۰۱	رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق	
استاد /استادان راهنما: دکتر هادی عظیمی گرکانیاستاد	/استادان مشاور: دکتر	
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>اغلب کشورهای جهان به دلیل اهمیت روز افزون مسایل محیط زیستی، سازمان مشخصی (۱۶۳ کشور وزارتخانه . ۲۳ کشور سازمان) را مسوول رسیدگی به امر حفاظت محیط زیست ساخته اند. در ایران این وظیفه به عهده سازمان حفاظت محیط زیست گذاشته شده است. با وجود تلاشهای عدیده این سازمان، هم چنان مشکلات محیط زیستی کشور روند فزاینده ای دارند و در برخی موارد مانند آب و هوا خسارت های جبران ناپذیری به محیط زیست ایران وارد شده است. و دولت از یک سو، منشا ایجاد آلودگی می باشد و از سوی دیگر بنا به وظایف حاکمیتی خود مسولیت حفاظت از محیط زیست را بعهده دارند.</p> <p>موضوع آلودگی محیط زیست از معضلاتی است که انسان را با چالشهای جدی روبرو کرده است که نسل حاضر و آینده به دلیل آلودگی های گسترده زیست محیطی با تهدید مواجه ساخته است.</p> <p>و از دیدگاه قانون اساسی و قانون مجازات اسلامی و فقه محیط زیست که شامل بایدها و نبایدهای دینی در خصوص محیط زیست می باشد مورد بحث و بررسی است. محیط زیست از نظر فقهی حق الناس عمومی است و چالش و تخریب آن، معصیت و گناه بسیار بزرگی است و ضرر رساندن به آن جایز نیست و وضعیت تخریب و آلودگی محیط زیست به یک چالش بشری تبدیل شده است. و حفاظت از محیط زیست در فقه منبای اجتماعی و فردی است و ظرفیت های موجود در تحلیل و منابع فقهی اعم از کتاب، سنت، عقل و اجماع دارای اهمیت و در شمار ارزش هایی است که در چارچوب مقاصد شریعت حفظ آنها ضروری و مقابله با هر نوع تهدید علیه آنها الزامی است.</p> <p>عواملی چون رشد شهر نشینی، ازدیاد زباله های شهری و جذب شدن برخی مواد شیمیایی در خاک، حفاری های معادن، چرای بی رویه دام ها، استفاده از سموم و آفت کش ها و مصرف بیش از حد کودهای شیمیایی، به فرسایش و آلودگی خاک و تخریب سطح زمین می انجامد.</p> <p>کلید واژه: فقه، حقوق، قوانین، دولت، محیط زیست، چالش، تخریب، آلودگی</p>		

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه مناسب است تاریخ و امضا:

مناسب نیست

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول کلیات تحقیق و واژه شناسی
۲	۱-۱- کلیات تحقیق.....
۲	۱-۱-۱- مقدمه:.....
۳	۱-۱-۲- بیان مسئله:.....
۵	۱-۱-۳- اهداف تحقیق:.....
۵	۱-۱-۴- هدف اصلی:.....
۵	۱-۱-۴-۲- هدف فرعی:.....
۵	۱-۱-۴- ضرورت تحقیق:.....
۶	۱-۱-۵- سوالات تحقیق:.....
۶	۱-۱-۶- فرضیه:.....
۷	۱-۱-۷- روش تحقیق:.....
۷	۱-۲- واژه شناسی.....
۷	۱-۲-۱- حق و حقوق.....
۹	۱-۲-۲- جایگاه حق و حقوق بر محیط زیست.....
۱۱	۱-۲-۳- تعریف محیط زیست.....
۱۴	۱-۲-۴- اخلاق محیط زیست.....
۱۵	۱-۲-۵- نگاهی به وضعیت محیط زیست.....
	فصل دوم پیشینه تحقیق و ادبیات تحقیق
۱۹	۱-۲- پیشینه تحقیق.....
۱۹	۱-۱-۲- پیشینه بحث در کتاب و سنت و آثار دانشمندان اسلامی.....
۲۴	۱-۲-۲- پیشینه بحث در حقوق بین الملل و داخلی.....
۲۷	۱-۲-۳- اساسی سازی شکلی حق بر محیط زیست.....
۲۸	۱-۳-۱- حقوق ایران.....
۳۱	۱-۲-۲- ادبیات تحقیق.....
۳۱	۱-۲-۲- حق بر محیط زیست و حقوق همبستگی.....
۳۱	۱-۲-۲- حق بر محیط زیست.....

۳۲	۲-۲-۳- منابع حق بر محیط زیست.....
۳۲	۲-۲-۳-۱- اسناد جهانی.....
۳۴	۲-۲-۳-۲- اسناد منطقه ای.....
۳۵	۲-۲-۳-۳- برخی منابع دیگر.....
۳۶	۲-۲-۴- ماهیت حق بر محیط زیست.....
۳۷	۲-۲-۵- محتوای حق بر محیط زیست.....
۳۸	۲-۲-۶- حق دسترسی به اطلاعات زیست محیطی.....
۴۲	۲-۲-۷- حق مشارکت در فرایند تصمیم گیری های زیست محیطی.....
۴۲	۲-۲-۸- حق بر آموزش در زمینه ی مسایل زیست محیطی.....
۴۳	۲-۲-۹- حق اقامه ی دعوا و جبران خسارات زیست محیطی.....
۴۳	۲-۲-۱۰- ارتباط حق بر محیط زیست و حق بر توسعه.....
۴۶	۲-۲-۱۱- ارتباط حق بر محیط زیست و حق بر صلح.....
۴۹	۲-۲-۱۲- ارتباط حق بر محیط زیست و حق بر میراث مشترک بشریت.....
۴۹	۲-۲-۱۲-۱- پیدایش مفهوم میراث مشترک بشریت.....
۵۱	۲-۲-۱۲-۲- محیط زیست و میراث مشترک بشریت.....
۵۲	۲-۲-۱۳- عوامل تهدید کننده ی حق بر محیط زیست.....
۵۲	۲-۲-۱۳-۱- آلودگی هوا و فضا.....
۵۹	۲-۲-۱۴- بررسی موردی آلودگی دریایی خلیج فارس و دریای خزر.....
۶۰	۲-۲-۱۴-۱- آلودگی رودخانه ها.....
۶۰	۲-۲-۱۴-۲- آلودگی خاک.....
۶۱	۲-۲-۱۵- نابودی درختان، گیاهان و حیوانات.....
۶۳	۲-۲-۱۶- مخاصمات مسلحانه.....
۶۴	۲-۲-۱۷- ضمانت اجرای حق بر محیط زیست.....
۶۴	۲-۲-۱۷-۱- ماهیت حقوقی اسناد بین المللی زیست محیطی.....
۶۶	۲-۲-۱۷-۲- مسئولیت بین المللی دولت ها در قبال نقض مقررات زیست محیطی.....
۶۸	۲-۲-۱۷-۳- مسئولیت بین المللی دولت ناشی از اعمال منع نشده در حقوق بین الملل.....
۶۹	۲-۲-۱۷-۴- آلودگی زیست محیطی و مسئولیت بین المللی کیفری.....
۷۰	۲-۲-۱۷-۵- جبران خسارات زیست محیطی.....

فصل سوم بررسی مبانی فقهی قوانین زیست محیطی

- ۳-۱- مسئولیت مدنی در قبال محیط زیست ۷۹
- ۳-۱-۱- مراد از مسئولیت مدنی ۷۹
- ۳-۱-۲- مبنای مسئولیت مدنی در حقوق و فقه ۷۹
- ۳-۲- تعریف جرم زیست محیطی ۸۸
- ۳-۳- جرائم زیست محیطی ۸۹
- ۳-۴- قانون حفظ و گسترش فضای سبز و جلوگیری از قطع بی رویه درخت (مصوب ۱۳۵۲/۵/۱۱) ۹۱
- ۳-۵- قانون حفظ و حمایت از منابع طبیعی و ذخایر جنگلی کشور (مصوب ۱۳۷۱/۷/۵ مجلس شورای اسلامی) ۹۲
- ۳-۶- قانون مجازات اسلامی و مسایل زیست محیطی ۹۲
- ۳-۷- ارزیابی نقش دولت در چالش های زیست محیطی ایران ۹۴
- ۳-۹- قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست (مصوبه ۱۳۵۳/۳/۲۸ و اصلاحیه ۱۳۷۱/۸/۲۴) ۹۵
- ۳-۱۰- آلودگی محیط زیست و دلایل لزوم مقابله با آن در فقه اسلامی ۹۹
- ۳-۱۱- آلودگی زیست محیطی ۱۰۲
- ۳-۱۲- مصداق های آلودگی و موضع گیری های اسلامی ۱۰۳
- ۳-۱۳- نظرات فقها در مورد محیط زیست ۱۱۶
- ۳-۱۴- ظرفیتهای نهفته در فقه محیط زیست ۱۱۷
- ۳-۱۵- نتیجه گیری و پیشنهادات ۱۱۹
- فهرست منابع ۱۲۵

فصل اول

کلیات تحقیق و واژه شناسی

۱-۱- کلیات تحقیق

۱-۱-۱- مقدمه :

امروزه کشورهای مختلف حق بر محیط زیست سالم را با اصلاح یا تصویب قوانین اساسی جدید به گونه ای صریح یا ضمنی شناسایی کرده اند. در سطح داخلی نزدیک به ۱۱۰ کشور موازینی را در قوانین اساسی گنجانده اند که دولت ها را متعهد به تضمین بهره مندی از محیط زیست سالم برای شهروندان می نماید فرآیندی که آن را « اساسی سازی حق بر محیط زیست » نامیده اند.

حفظ محیط زیست، پاسخ به یکی از نیازهای امروز جامعه برای نگاهداری بیشتر از محیط زیست و رعایت حقوق عمومی است و تخریب محیط زیست معلول نابرابریهای اجتماعی و استفاده های غلط از طبیعت و یکی از عوامل تضييع حقوق انسانهاست. انسان به عنوان اشرف مخلوقات و جانشین خداوند بر روی زمین، حق دارد از نعمتهای الهی استفاده کند؛ اما این استفاده نباید آنچنان باشد که حق دیگران در بهره برداری از این نعمت الهی در خطر قرار گیرد. به عبارت دیگر، انسان همان گونه که حق استفاده و بهره مندی از محیط زیست سالم را دارد، مسؤولیت درست استفاده کردن از آن را نیز برعهده دارد. با نگاهی به وضعیت فعلی محیط زیست، در می یابیم که انسانها در بهره برداری از طبیعت و محیط زیست به مسؤولیت خود در حفظ و حراست از آن به درستی عمل نکرده اند. شاهد این سخن، بحران عظیمی است که محیط زیست دچار آن شده است. تخریب و نابودی روز افزون جنگلها و مراتع، نابودی گونه های نادر گیاهی و جانوری، آلودگی آب، خاک و هوا، استفاده از سلاحهای هسته ای و شیمیایی، ورود مواد نفتی و آلاینده های دیگر مانند: فاضلاب کارخانه ها و مجتمع های صنعتی به رودخانه ها و دریاها، آسیب دیدن لایه ازن، بارانهای اسیدی،

مصرف روز افزون سوخته‌های فسیلی، استفاده بی رویه از سموم دفع آفات نباتی و ده‌ها عامل آلوده کننده دیگر که نام بردن از آنها فقط بر تلخ‌کامی و ناراحتی انسان می‌افزاید گویای این واقعیت مهم است که بشر در داد و ستد خود با محیط زیست، راه خطرناک و مهلکی را در پیش گرفته که نتیجه آن چیزی جز به خطر افتادن سلامت و حیات انسان و دیگر موجودات نخواهد بود.

فعالیت‌های انسان برای رسیدن به رفاه و توسعه اقتصادی و اجتماعی، خود باعث تخریب محیط زیست شده است. این تخریب آنچنان در وضعیت آب و هوای کره زمین، دگرگونی ایجاد کرده که سلامتی و حیات او و سایر موجودات زنده را به خطر انداخته است.

برخی را گمان بر آن است که طرح مباحث حمایت و حفاظت از محیط زیست از دست آوردهای فرهنگ غرب است، غافل از آن که بی‌توجهی به منابع و ظرفیت‌های غنی فرهنگ اسلامی و بومی آنان را به پندار واداشته است با نظری اجمالی به فرامین موجود در شریعت اسلام متوجه می‌شویم که پیشینه توجه به این مهم به چهارده قرن قبل بر می‌گردد. نکته درد آورتر این که حال که بنا بر سخن گفتن از این حمایت و حفاظت هاست، باز هم برخوردهای متفکران اسلامی یک برخورد ابتکاری نیست، بلکه مثل بسیاری از برخوردهای دیگر یک برخورد دنباله‌رو و منفعلانه است و ابتکار اصلی دست دولت‌های غربی است.

با استمداد از مجموع آیات، احادیث و قواعد و مبانی اسلام می‌توان به طرح این فرضیه پرداخت که در آیین آسمانی، محیط زیست از جمله‌ی ارزش‌ها یا مصالح معتبر و قابل حمایت محسوب می‌شود و هرگونه اقدام علیه آن مادام که مقتضای مصلحتی برتر نباشد، محکوم به رد است.

۱-۱-۲- بیان مسئله:

بررسی فقهی و حقوقی چالش‌های موجود در وضع قوانین زیست محیطی:

ایران از جمله تهران، یکی از مکان‌های شهری است که از مراکز اصلی آلودگی آن حمل و نقل شهری، اتومبیل‌های فرسوده و دودزا هستند. منو اکسید کربن بیشترین تراکم آلاینده‌های اصلی در اتمسفر را تشکیل می‌دهد. زباله‌های صنعتی، خانگی و بیمارستانی (روزانه ۷۰۰۰ تن) در شهر تهران

تولید می شود و شهروندان بیشتر مناطق تهران از مشکلات آلودگی های زیست محیطی رنج می برند. و مشارکت عمومی مردم می تواند در حل مشکلات زیست محیطی مؤثر واقع شود هر شهروندی در محدوده منطقه خود با مشارکت و تفاهم همدیگر می توانند جلوی خیلی از مشکلات از جمله جمع آوری زباله ها در کوچه و خیابان و یا با رعایت ایمنی بهداشت و جلوگیری از آتش سوزی و خیلی چیزهای دیگر را بگیرند و علت آن را جویا شوند. عدم تفاهم و مشارکت باعث عدم اعتماد متقابل بین مردم و ذی نفعان، و یا بین مردم و مسئولین و پایین بودن آموزش در مسئولین و مردم در خصوص جلوگیری از چالشها و تخریب و جنگ و جدال می شود.

بر این اساس در تحقیق به این مسئله پرداخته می شود که جلب مشارکت مردم در حفظ و احیاء محیط زیست و جلوگیری از چالشها و خرابی های بوجود آمده به چه معناست و چه عاملی تاثیرگذار خواهد بود می توان گفت حفاظت و احیای محیط زیست به معنای دوباره زندگی کردن و استفاده درست از محیط زیست و حذف عوامل مخرب در محیط زیست است .

با توجه به گسترش شهرها و افزایش منابع آلاینده های هوا، هوای اغلب شهرهای بزرگ و صنعتی آلوده می باشد و با توجه به خطراتی که این آلودگی برای سلامت افراد ساکن در مناطق آلوده دارد شناخت و آگاهی نسبت به جوانب مختلف این مساله از اهمیت به سزایی برخوردار می باشد و تنها با آگاهی و شناخت از این مساله امکان جلوگیری یا کاهش خطرات آن وجود دارد.

در حقوق ایران موضوع شناسی معضل محیط زیست است و اولین قانون مربوط به محیط زیست قانون مربوط به شکار است. و رابطه انسان با محیط زیست از دیدگاه فقهی یک رابطه حق مدارانه یا تکلیف مدارانه است. و اهمیت وقوع ضرر و زیان در محیط زیست انسانها و موجودات جاندار دارد. و متولی اصلی محیط زیست در ایران را باید سازمان حفاظت محیط زیست دانست. و مهمترین اهداف این سازمان اقداماتی مثل تحقق اصل پنجاه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به منظور حفاظت از محیط زیست و تضمین بهره مندی درست و مستمر از آن و حفاظت از تنوع زیستی کشور دانست. قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست از جمله وظایف این سازمان را پیشگیری و ممانعت از

آلودگی و هر اقدام مخربی که موجب بر هم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می شود، می داند.

در آخر باید گفت چالش نوعی خرابی، آسیب دیدگی و فرسودگی و خسارات زیست محیطی به فرد و جامعه از نظر اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و غیره در جهان محسوب می شود. و چالش زیست محیطی یعنی تغییرات آب و هوایی - طبیعت و روابط جانداران با محیط زیست است.

جمع بندی داشتن محیط زیست سالم و پاک حق حیاتی همه زیست‌مندان است و استفاده صحیح از منابع آب و خاک و وظیفه کلیه آحاد جامعه است و نیازمند احساس و مسئولیت بیشتر.

۱-۳-۱-۱- اهداف تحقیق:

۱-۱-۴-۱- هدف اصلی:

چالش های موجود در وضع قوانین زیست محیطی مورد بررسی قرار می گیرد.

۱-۱-۴-۲- هدف فرعی:

۱- قوانین مربوط به محیط زیست در زمینه حقوقی مورد بررسی قرار می گیرد.

۲- قوانین مربوط به محیط زیست در زمینه فقهی مورد بررسی قرار می گیرد.

۱-۱-۴- ضرورت تحقیق:

عصری که ما در آن زندگی می کنیم عصر ارتباطات و اطلاعات است، عصری که تمام جهان به نحوی با یکدیگر در ارتباطند ولی، در کنار پیشرفت های فنی دقیق، متأسفانه فرهنگ کشورها رشدی نکرده است و با توجه به معضل فزونی جمعیت و گرسنگی ۵۰۰ میلیون انسان در دنیا هیچ کشور ثروتمندی در مسیر فرهنگ گامی بر نمی دارد. از تبعات این معضل فرهنگی مشکل محیط زیست است. توسعه صنعتی و شهری هر روز بر آلودگی بیشتر محیط زیست می افزاید و نگرانی ها نسبت به حقوق نسل های آینده سازمان ملل را بر آن داشته که کمیته ای تحت عنوان (شورای نسل آینده) تأسیس نماید تا شانس زنده ماندن نسل های آتی را در راستای همزیستی مسالمت آمیز بالا برد.

تخریب و آلودگی محیط زیست همه روزه زیان های مستقیم و غیر مستقیم فراوانی را به انسان ها وارد می نماید، به طور مثال بر اساس گزارش بانک جهانی خسارات ناشی از آلودگی هوا در ایران

معادل ۶/۱ درصد تولید ناخالص داخلی ایران است و کشور ایران از نظر آلودگی هوا رتبه ۱۱۷ بین ۱۳۳ کشور را دارد و خسارات ناشی از مرگ و میر بر اثر آلودگی هوا سالانه ۶۴۰ میلیون دلار برآورد می شود. با این وجود آگاهی مردم نسبت به آنچه که از طریق امثال گازه‌های گلخانه‌ای و مرگ جنگل‌ها، اتفاق می افتد بسیار کم است. در بعضی از کشورهای اروپایی تا ۶۰٪ بودجه تحقیقاتی سالیانه به تحقیق پیرامون مسائل محیط زیست اختصاص یافته است.

فقه تئوری اداره انسان از مهد تا لحد است و قرار است پاسخ گوی مشکلات زندگی دنیایی مردم و آبادانی آخرت آنها باشد و قطعاً نمی تواند در مقابل چنین خطراتی که زندگی انسان های امروز و نسل های بعد از تهدید می نماید بی تفاوت باشد. موضوع شناسی مناسب و مطالعه مبانی مسئولیت مدنی افراد و دولت ها و روشن کردن مفاهیم مهم مربوط به این مسئولیت، مثل مفهوم زیان، تخریب، خسارت به محیط زیست و این که طالب چنین خساراتی به محیط زیست چه کسی است و دولت در این میان چه نقشی دارد و معضلات سر راه را در سطح جهانی فقه چگونه پاسخ می دهد، همه و همه از نکاتی هستند که ضرورت گفتگوهای فقهی در زمینه محیط زیست را دو چندان می نماید.

۱-۱-۵-سوالات تحقیق:

- ۱-چه چالش هایی در قوانین زیست محیطی وجود دارد؟
- ۲-آیا قوانین موجود برای حفظ منابع طبیعی کافی است؟
- ۳-چه راههایی به منظور جلوگیری از تخریب جنگل ها و درخت ها توصیه می شود؟
- ۴-چگونه می توان از حقوق آیندگان به منظور بقای محیط زیست دفاع کرد؟
- ۵-آیا منابع طبیعی حقوقی است که به همه آحاد جامعه حتی آیندگان نیز تعلق دارد؟

۱-۱-۶-فرضیه:

فرضیه اول: به نظر می رسد اسلام به عنوان یک دین کامل نقش حمایت کننده از محیط زیست دارد.
فرضیه دوم: به نظر می رسد تغییر کاربری زمین ها، جاده سازی و بریدن درختان نقش به سزایی در زندگی و محیط طبیعی انسان دارند.

فرضیه سوم: به نظر می رسد بهره برداری زیاد از عوامل اصلی منابع طبیعی (آب، خاک و گیاه) باعث بهم زدن توازن و توسعه آلودگی می شود.

فرضیه چهارم: به نظر می رسد آلودگی هوا به لایه اُزن که زمین را در مقابل تشعشعات مسموم کننده خورشیدی محافظت می کند، آسیب جدی می رساند.

۱-۱-۷- روش تحقیق:

این تحقیق مبتنی بر روش تحلیلی و توصیفی است و با توجه به نوع و ماهیت پژوهش و در جهت پاسخ گویی به سوال اصلی پژوهش تلاش شده است که به سوال تحقیق پاسخ دهد.

۱-۲- واژه شناسی

شناخت و تعریف دقیق از واژه های مطرح در هر موضوعی می تواند به درک صحیح از آن موضوع کمک نماید، به همین جهت به چند مفهوم اساسی در این رابطه می پردازیم.

۱-۲-۱- حق و حقوق

الف - تعریف حق

ازواژه ی «حق» تعریف های فراوانی ارائه شده که در اینجا به چند تعریف مهم اشاره می کنیم:

- «حق، امری است اعتباری که بر حسب آن شخص یا گروه خاصی، قدرت قانونی پیدا می کنند که نوعی تصرف خارجی یا اعتباری در شیء یا شخص دیگر انجام، و لازمه ی آن، امتیاز برای ذی حق بر دیگران می باشد». (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۶۴)، جلد ۱، ص ۴۴.

- « برای تنظیم روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع، حقوق برای هر کسی امتیازهایی را در برابر دیگران می شناسد و توان خاصی به او می بخشد، این امتیاز و توانایی را حق می نامند، مثل حق حیات، حق مالکیت، حق آزادی شغل و». (کاتوزیان، ۱۳۷۱)، صص ۲-۱.

- «حق، امری است اعتباری، که برای کسی (له) و بر دیگری (علیه) وضع می شود». (مصباح یزدی، ۱۳۷۷)، ص ۲۶.

- «حق، امتیاز و نفعی است متعلق به شخص که حقوق هر کشور، در مقام اجرای عدالت، از آن حمایت می کند و به او توان تصرف در موضوع حق و منع دیگران از تجاوز به آن را می دهد». (کاتوزیان، ۱۳۷۷)، ص ۳۷۴.

تعریف های دیگری نیز توسط حقوق دانان ارائه شده است که به جهت اختصار از ذکر آن خودداری می کنیم. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۱)، ص ۱۵.

در فقه امامیه نیز حق، نوعی قدرت و توانایی بر چیزی یا کسی یا هر دو تعریف شده است. با توجه به آنچه ذکر شد می توان گفت:

«حق، اقتدار، سلطه و امتیازی است که برای شخصی اعتبار شده و دیگران مکلف به رعایت آن هستند». (مدنی، ۱۳۷۴)، ص ۲۵.

ب- تعریف حقوق

کلمه «حقوق» بر سه معنی مختلف اطلاق می شود:

- «حقوق به معنای مجموعه ی مقررات حاکم بر روابط اجتماعی است»؛ یعنی مجموعه ی باید ها و نبایدهایی که اعضای یک جامعه ملزم به رعایت آنها هستند و دولت ضمانت اجرای آنها را به عهده دارد. واژه ی حقوق در این معنا اگر چه مفید معنای جمع است و بر مجموعه ای از مقررات دلالت می کند، ولی به عنوان یک کلمه ی جمع که دارای مفرد باشد، مورد توجه نیست، بلکه نظیر کلماتی همچون گروه و قبیله اسم جمع به کار می رود و می توان گفت که حقوق به این معنا، نظیر واژه ی شرع یا شریعت در اصطلاح فقهای اسلام است، حقوق در این معنا گاهی مرادف «قانون» دانسته می شود. در این مورد به عنوان مثال می توان از «حقوق ایران»، «حقوق مدنی»، «حقوق بین الملل» و.... نام برد. (خسروشاهی، ۱۳۷۹)، ص ۱۶.

- «حقوق به معنای جمع حق است»؛ برای تنظیم روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع، حقوق برای هر کس امتیازهایی را در برابر دیگران می شناسد و توان خاصی به او می بخشد، این امتیاز و توانایی را «حق» می نامند که جمع آن حقوق است؛ مانند حق حیات، حق مالکیت، حق آزادی شغل و حق زوجیت که با عنوان «حقوق بشر» مورد حمایت قرار می گیرد. (کاتوزیان، ۱۳۷۱)، ص ۲.

- « حقوق، به معنای علم حقوق»؛ یعنی دانشی که به تحلیل قواعد حقوقی و سیر تحول آن می پردازد؛ «دانشگاه ی حقوق» و شعبه های گوناگون حقوق مانند: «حقوق مدنی»، «حقوق کیفری» و... از شایع ترین موارد استعمال همین معنا می باشد. (خلیلیان، ۱۳۷۸)، صص ۱۵-۱۴.

آنچه که موضوع این نوشتار است، «حق بر محیط زیست»، مربوط به کاربرد دوم کلمه ی حقوق یعنی «جمع حق» است و برای این که کاربرد کلمه ی حقوق در دو معنی متفاوت «RighisL» و «Law» در این نوشتار موجب اشتباه نشود، روش زیر را به کار می بریم:

۱. به طور کلی تلاش خواهیم کرد به جای کلمه ی «حقوق/Rights» جمع حق، از مفرد آن یعنی حق استفاده کنیم؛ مانند عنوان این نوشتار که «حق بر محیط زیست» است.

۲. در مواردی که مجبور باشیم از صورت جمع حقوق استفاده کنیم و قرینه ای وجود نداشته باشد که دلالت بر این کند که حقوق به معنای جمع حق (Rights) است، از اصطلاح انگلیسی آن استفاده خواهیم کرد.

۳. در مواردی که منظور از حقوق، قانون یا دانش حقوقی (law) باشد و قرینه ای دال بر آن وجود نداشته باشد، از اصطلاح انگلیسی آن بهره خواهیم جست؛ مانند «حقوق محیط زیست در ایران» یا «حقوق بین الملل محیط زیست».

۱-۲-۲- جایگاه حق و حقوق بر محیط زیست

به نظرمی رسد دو گونه تفسیر می توان نبست به جایگاه حق بر محیط زیست در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ارائه نمود. نخست اینکه اصل ۵۰ قانون اساسی حق بر محیط زیست را به صورت ضمنی شناسایی کرده است. این شناسایی از برخی از عبارتهای این اصل از جمله حفظ محیط زیست برای نسل های آینده (حقوق نسل ها)، حیات تماعی رویه رشد و تخریب غیر قابل جبران محیط زیست، قابل استنباط است. از طرف دیگر اجرای دقیق این اصل از سوی نهادها می تواند خود به خود به تضمین بهره مندی شهروندان از محیط زیست سالم بینجامد. در این تفسیر، اساسی ظاهری الفاظ قانون اساسی ملاک حق بر محیط زیست نیست، بلکه آنچه مهم است اساسی سازی ماهوی این قانون در رویه عملی نهادهای سیاسی و اداری است.